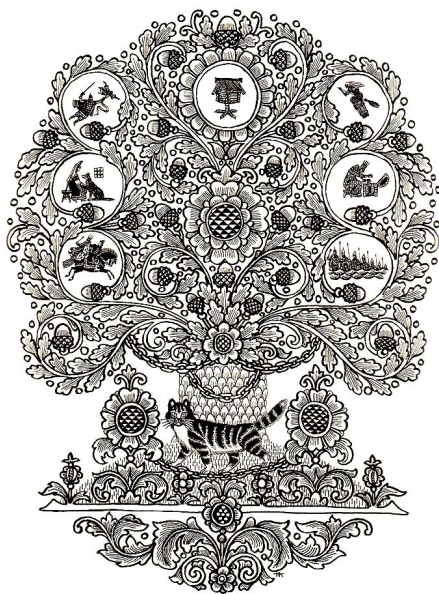

НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ
Миколаївська обласна організація
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР «ЛУКОМОР'Я»

E-ISSN 2708-4116

СТАРОЖИТНОСТІ ЛУКОМОР'Я

ЕЛЕКТРОННИЙ
ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ

2022

№ 1 (10)

Старожитності Лукомор'я (Antiquities of Lukomorie)

Електронний історичний журнал. Заснований 2020 р. (рішення Правління Миколаївської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, протокол № 1 від 13.03.2020 р.). Виходить 6 разів на рік.

Видання входить до переліку «Б» фахових видань України (Наказ МОН України від 26.11.2020 р. № 1471)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Савченко Віктор – д.і.н., професор, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського (Одеса, Україна) – *головний редактор*

Вовчук Людмила – к.і.н., доцент, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (Миколаїв, Україна) – *заступник головного редактора*

Бажан Олег – к.і.н., ст. наук. співр., Інститут історії НАН України (Київ, Україна)

Біаджи Паоло – PhD (історія), професор, Університет Ка' Фоскарі (Венеція, Італія)

Габро Ірина – к.політ.н., доц., Чорноморський національний університет імені Петра Могили (Миколаїв, Україна)

Куриляк Валентина – к.техн.н., PhD, доцент, Український гуманітарний інститут (Буча, Київська область, Україна)

Пархоменко Владислав – д.і.н., професор, Миколаївський національний університет імені В. Сухомлинського (Миколаїв, Україна)

Піструїл Ігор – к.і.н., ст. наук. співр., Одеський археологічний музей (Одеса, Україна)

Сапожніков Ігор – д.і.н., ст. наук. співр., Інститут археології НАНУ (Одеса, Україна)

Сініка Віталій – к.і.н., Придністровський державний університет імені Т.Г. Шевченка (Тирасполь, Молдова)

Тельнов Микола – к.і.н., Інститут культурної спадщини Міністерства освіти, культури та досліджень Молдови (Кишинів, Молдова)

Тригуб Олександр – д.і.н., професор, Миколаївський національний університет імені В. Сухомлинського (Миколаїв, Україна)

Федоренко Михайло – к.і.н., доцент, Національний університет кораблебудування імені Адмірала Макарова (Миколаїв, Україна)

Хвальков Євген – PhD (історія), доцент, Вища школа економіки (Санкт-Петербург, Російська Федерація)

Хмель Анастасія – к.і.н., доцент, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (Миколаїв, Україна)

Вчений секретар: Олександр Смирнов

Контакти редакції: 54007, Україна, Миколаїв, а/с № 5; **E-mail:** mk.nsku@ukr.net

Офіційна адреса видання в Інтернеті: <http://www.lukomor.mosk.mksat.net>

Старожитності Лукомор'я. 2022. № 1 (10). 99 с.

Опубліковані статті відбивають точку зору авторів, яка не завжди збігається з думкою Редколегії. Відповідальність за точність цитувань несе Автор.

ЗМІСТ

Середньовіччя

Налівайко Андрій

- Генеza боротьби за інвеституру між світською та духовною владою в Англії у дослідженнях Л. Беркута 5

Нова історія

Кузнець Тетяна

- Природно-кліматичні умови як фактор впливу на землеробство в останній чверті XIX – на початку XX ст.: на прикладі Уманського повіту Київської губернії 14

Максимчук Олена

- Уманське духовне училище кінця XIX – початку XX століття у світлі нововиявлених джерел 29

Герасименко Вікторія

- «Формулярний список про службу...» як джерело для просопографічних портретів маловідомих історичних постатей (на прикладі міських голів Одеси початку XX ст.) 38

Новітні часи

Сінкевич Євген

- Визвольні змагання українського та польського народів у 1918-1921 рр. за документами польських архівів щодо інтернованих петлюрівців 47

Терпан Ірина

- Сплата податків у витратній частині селянських бюджетів у добу НЕПу (1921-1929 рр.) 56

Богданова Тетяна, Абрамова Тетяна

- Співробітництво Україна – МВФ: особливості, проблеми та перспективи розвитку 65

Вовчук Людмила, Центій Олег

- Концепція «гуманітарної війни», або застосування сили для захисту цивільного населення (на прикладі Держави Лівія) 72

Звездова Олеся

- Еволюція позиції Європейського Союзу щодо «де-факто» держав на пострадянському просторі у XXI столітті 80

Тихоненко Ірина, Козачок Анна

- Діяльність транснаціональних корпорацій як детермінанта розвитку «нового регіоналізму»: досвід АСЕАН 89

CONTENT

Middle Ages

Nalivaiko Andrey

The genesis of the struggle for investiture between secular and spiritual power in England in L. Berkut's studies 5

New Ages

Kuznets Tetiana

Natural and Climate Conditions as the Factor of Influence on Agriculture in the Last Quarter of the 19th – at the beginning of the 20th centuries: on the Example of Uman County of Kyiv Province 14

Maksymchuk Olena

Uman Theological School of the end of XIX – early XX century through the Prism of Newly Discovered Sources 29

Herasymenko Viktoriia

«The formal list of service...» as a source for prosopographic portraits of quite-known historical figures (on the example of city mayors of Odesa in the beginning of XX cent.) 38

Modern Times

Sinkevych Yevhen

Liberation struggles of the Ukrainian and Polish peoples in 1918-1921. According to the documents of the Polish archives regarding the interned Petliuvians 47

Terpan Iryna

The Payment of Taxes in an Expenditure Part of Peasant Budgets in the Age of NEP (1921-1929) 56

Bohdanova Tetiana, Abramova Tetiana

Cooperation Ukraine – IMF: Features, Problems and Development Prospects 65

Vovchuk Liudmyla, Tsentii Oleg

The Concept of «Humanitarian War» or the Use of Force to Protect the Civilian Population (on the Example of the Libyan State) 72

Zvezdova Olesia

The Evolution of Position of the European Union on the «De Facto States» in the Post-Soviet Space in XXI century 80

Tykhonenko Iryna, Kozachok Anna

Activities of Transnational Corporations as a Determinant of the Development of «New Regionalism»: the ASEAN Experience 89

УДК 37(477.46-21) «19/20»

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2022.1.135>

Олена Максимчук*

УМАНСЬКЕ ДУХОВНЕ УЧИЛИЩЕ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ У СВІТЛІ НОВОВІЯВЛЕНИХ ДЖЕРЕЛ

Анотація: У статті проаналізовані виявлені у київських губернських газетах «Зоря» (1880–1886 рр.) та «Киевское Слово» (кінець 1886 – 1905 рр.) публікації про Уманське духовне училище. З'ясовано, що публікації стосувалися двох блоків питань: результати ревізії училища Київською духовною семінарією, якій воно підпорядковувалося, що містили критику діяльності училищного управління, та гострі питання, які обговорювалися на щорічних з'їздах депутатів духовенства Уманського училищного округу. Показано, що найболючішими проблемами в діяльності Уманського духовного училища останньої чверті ХІХ – початку ХХ ст. були рівень знань учнів та ефективність роботи репетиторів. У газетних публікаціях про це не згадувалась гострота даних питань, що дає можливість припуститись думки про намагання через поширеність преси залучити до їх вирішення ще більше зацікавлених осіб і ширшої громадськості.

Виявлені та наведені у статті публікації київської губернської преси розширюють завісу офіційної інформації про функціонування Уманського духовного училища і, загалом, доповнюють джерельну базу освітньої діяльності православного духовенства.

Ключові слова: Уманське духовне училище, преса Київської губернії, училищні округи, з'їзди духовенства училищних округів, Умань

Актуальність. Вивчення загальноісторичного процесу передбачає висвітлення не лише загального контексту та широкого подієвого полотна, а й вивчення окремих подій чи явищ. Адже акцентування уваги на одиничному покликане сприяти більш глибокому вивченню загального і так розуміється співвідношення загальноісторичних і регіональних досліджень. Саме таке розуміння набуває особливого сенсу, коли мова йде про нове осмислення історичного досвіду, у тому числі і досвіду функціонування освітньої системи у різні часові проміжки. Вивчення досвіду минулого у будь-якій сфері життєдіяльності соціуму завжди зберігає актуальність, яка посилюється у подібних умовах, чи в умовах реформування сфери, галузі чи системи. Сучасний стан реформування освіти додає актуальності вивченню всіх ракурсів освітньої системи в минулому, у т.ч. і системи духовної освіти.

У Київській єпархії нижчу ланку духовної освіти складали п'ять чоловічих духовних училищ – Києво-Софійське, Києво-Подільське, Уманське, Богуславське та Черкаське. Для рівномірного їх наповнення, а найбільше – з причини вирішення питання їх фінансування, територія єпархії була поділена на п'ять училищних округів, межі яких не завжди були сталими. Парафіяльне духовенство, що мешкало на території того чи іншого училищного округу, було зобов'язане опікуватися «своїм» училищем і своїх дітей відправляти на

* Максимчук Олена Вікторівна – викладач кафедри соціальних і правових дисциплін Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3063-0161>; e-mail: lena_maximchuk@ukr.net

навчання тільки у «своє» духовне училище. Уманське духовне училище офіційно було відкрите у листопаді 1823 р. і його училищний округ охоплював територію Уманського повіту, прилеглі частини Липовецького, Звенигородського і Таращанського повітів Київської губернії. На цій території діяло 320 православних храмів і їх духовенство від кожного десятка обирало по одному депутатові, які щорічно збиралися на з'їзд училищного округу для вирішення питань функціонування Уманського духовного училища.

Історіографія історії Київської єпархії XIX – початку XX ст. містить дослідження історії Уманського духовного училища. Так, Т. Кузнець у монографії про православне духовенство Уманщини висвітлювала його культурно-освітницьку діяльність й у такому ракурсі виклала основні фрагменти історії Уманського духовного училища¹. Предметом її зацікавлень був і корпус училища². Натомість А. Кукуруза³ вивчила офіційні звіти про з'їзди депутатів від духовенства Уманського училищного округу³. Віддаючи належне цим працям, зазначимо, що основу їх джерельної бази склали архівні документи та матеріали церковної періодики. А відтак, у даних дослідженнях превалює позитивна оцінка і діяльності духовенства, і функціонування Уманського духовного училища.

Метою даної статті є систематизація й аналіз публікацій про Уманське духовне училище, виявлених на шпальтах губернських політичних і літературних газет «Киевское слово» (виходила з кінця грудня 1886 і до 1905 р. включно) і «Заря» (1880-1886 рр.). Їх характер відрізнявся критичністю в оцінках, до того ж вони містили безпосередні оцінки сучасних подій кореспондентів. Введення виявлених публікацій до наукового обігу сприятиме розширенню джерельної бази проблеми освітньої діяльності православного духовенства.

Про результати ревізії Уманського духовного училища ректором Київської духовної семінарії у травні 1885 р. писала «Заря»⁴. Перш за все зазначалося, що новозбудований корпус училища є доволі просторим і зручним, але надзвичайно дорогим. За версією газети, висока вартість будівництва зумовлена тим, що «некоторые из членов строительной комиссии, войдя в соглашение с подрядчиком, действовали прямо во вред училищной казне, уплачивали подрядчику по постройке училищного здания за известные работы невероятно высокие цены: в два, три, а то и просто – в десять раз дороже, чем сколько следовало»⁵. Це було серйозне звинувачення будівельної комісії і газета писала, що «без расследования дела тут не обойдется»⁶. Це було своєрідним звинуваченням у корупції, але ще серйознішим було звинувачення у низькій якості освітньо-виховного процесу в училищі. Газета писала, що «воспитанники не умеют молиться Богу: читают молитвы неправильно, без всякого понимания, находились и такие, которые вовсе не знали молитв»⁷.

¹ Кузнець Т.В. Православне духовенство Уманщини XIX – початку XX століття: Монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. 607 с.

² Кузнець Тетяна. Уманське духовне училище: будинок та навчальний заклад. *Архітектурна та культурна спадщина історичних міст Центрально-Східної Європи*: кол. монографія / за ред. Р. Димчика, І. Кривошеї, Н. Моравця. Умань-Познань-Ченстохова: ФОП Жовтий О.О., 2016. Вип. 3. С. 168-178.

³ Кукуруза А.В. Училищні з'їзди в Київській єпархії як засіб вирішення питань фінансування початкової духовної освіти. *Наукові праці історичного факультету*. Запоріжжя ЗНУ, 2018. Вип. 51. С. 164-171.

⁴ *Заря*. 1885. 14 июля. № 155. С. 3.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

Констатація таких недоліків у пресі свідчила і про об'єктивність перевірки училищних справ, і про наявність упущень у роботі, які потрібно було виправляти. За результатами перевірки училища, два учителя були вимушені залишити учительську діяльність. А містом поповзли чутки, що будуть звільнені з посад і смотритель училища, і його заступники.

Через місяць після такої критичної інформації, 14 серпня 1885 р., газета «Заря» опублікувала «Письмо в редакцию» з відповіддю на таку нищівну критику⁸. Лист був не персоналізований, а помістити його в газеті просила будівельна комісія, що існувала при училищі. У листі спростовувались звинувачення у завищеній ціні будівництва корпусу Уманського духовного училища. Зокрема йшлося про те, що під час ревізії училища ректор семінарії не перевіряв документів будівельної комісії оскільки вони знаходилися у голови комісії, який перебував у селі і там готував звіт про будівництво.

У відповідь на звинувачення членів будівельної комісії у таємних домовленостях з підрядником пояснення давалося таке: «...подрядчику переплачиваемо не было, так как все вопросы об уплате денег в комиссии решались семью ее членами единогласно, следовательно, некоторые члены не могли действовать в ущерб казне училища ни прямо, ни косвенно и по той же простой причине, что в комиссии единоличным и частным распоряжением членов не было места»⁹.

Щодо вартості будівництва училищного корпусу, то у листі будівельна комісія повідомляла, що 17 січня 1884 р. з підрядником була погоджена ціна в 20 700 руб. Така сума, згідно з контрактом, видавалась підряднику частинами з відома єпархіального начальства. Власник коштів і головний їх розпорядник – окружний училищний з'їзд духовенства 16-17 лютого 1884 р. оглядав збудований корпус Уманського духовного училища та висловив членам будівельної комісії подяку, додавши до неї грошову винагороду. До того ж, йшлося у листі, будівельна комісія контролювалась ревізійним комітетом, який би у разі порушень доповів про це єпархіальному начальству. Якщо таке пояснення закидів газети «Заря» щодо порушення кошторису будівельних робіт і корупції під час будівництва училищного корпусу могло бути прийнятним, то слабкі боки навчального процесу в училищі все ж мали місце і про це писали й інші губернські газети.

На сторінках газети «Киевское слово» висвітлювалось таке дратівливе для училищної громади питання як репетиторство. В опублікованій 20 серпня 1887 р. кореспонденції з Умані повідомлялося, що з'їзд депутатів від духовенства Уманського училищного округу наприкінці серпня 1886 р. визнав помітне зниження рівня освітніх успіхів учнів Уманського духовного училища упродовж останніх років. Причиною цьому з'їзд назвав переповненість училища, що унеможлиблювало часту та глибоку перевірку знань учнів на уроках. Після обговорення різних варіантів ліквідації такої ситуації, з'їзд вирішив відкрити в Уманському духовному училищі три посади репетиторів, які б опікувалися винятково невстигаючими учнями. Єпархіальна влада підтримала таке рішення з'їзду. І дві вакансії репетиторів були заповнені, а на третю не знаходилося підходящої кандидатури. До того ж, не було розроблено відповідних правил для проведення занять репетиторами. Тільки 1887 р. правління училища розробило, а правління Київської духовної семінарії затвердило правила, якими визначалися обов'язки репетиторів і порядок проведення ними занять. І

⁸ Умань (Письмо в редакцию). *Заря*. 1885. 14 августа. № 178. С. 3.

⁹ Ibidem.

тільки через рік була заповнена третя посада репетитора. Таким чином, тільки по завершенні 1887-1888 н.р. можна було оцінювати діяльність репетиторів.

А поки результатів їх діяльності не було видно, частина духовенства Уманського училищного округу скептично й упереджено висловлювалась про ефективність репетиторства. Навіть висловлювались думки про ліквідацію посад репетиторів на наступному з'їзді духовенства Уманського училищного округу. Але в кореспонденції зазначалося, що «...по закрытии репетиторских должностей окажется не польза, а вред для учебно-воспитательного дела, которое находится, как видно по экзаменам прошлого учебного года, в очень неудовлетворительном состоянии»¹⁰. Тому умотиваним варіантом називалося збереження посад репетиторів в Уманському духовному училищі, принаймні до завершення навчального року, чи до того часу, коли будуть знайдені інші дієві засоби вирішення проблеми Уманського духовного училища.

У жовтні 1887 р. «Киевское слово» знову опублікувало матеріал про Уманське духовне училище. Напередодні проведення щорічного з'їзду духовенства Уманського училищного округу, який скликався для вирішення питань функціонування Уманського духовного училища, зазначалося: «Администрация училища всеми мерами старается поставить училище на должную высоту, и потому из года в год заявляет пред съездом все то, что находит нужным и полезным для развития умственных и физических сил учащихся. Но принять и удовлетворить то или иное представление правления училища всецело зависит от съезда»¹¹.

Зазвичай окружне духовенство схвалювало всі пропозиції адміністрації училища. Лише питання закладки саду при училищі кілька разів не знаходило підтримки з'їзду, а отже не виділялися для цього кошти. В усьому іншому з'їзд задовольняв прохання училищної корпорації. Було збудовано новий училищний корпус, нову дерев'яну церкву на училищній садибі. Але в останні роки училище розчаровувало окружне духовенство. «Киевское слово» писало: «Дело в том, что Уманское училище лет 9-10 назад было первое по успехам из 5-ти епархиальных училищ; поставлено оно было на такую высоту бывшим смотрителем оногo г. Корсаковским. Теперь училище в учебном отношении ослабело; стоит посмотреть только переводные списки сего года: масса учеников имела передержки по разным предметам и, главным образом, по церковному пению, чего не было ни в одном училище»¹². Причиною цьому називалося те, що, за словами вчителів, «...трудно справиться с таким количеством учеников, какое в Уманском училище, и вследствие этого ученики ленятся, хотя большинство из них способные»¹³. До того ж, в Уманському духовному училищі навчалися діти не лише духовенства, а й інших суспільних станів.

Недоцільність посад репетиторів були винесені на шпальти губернської преси й у 1890 р. В опублікованому «Киевским словом» матеріалі про Уманське духовне училище зазначалося, що і у 1889-1890 н.р. в училищі було багато невстигаючих учнів. Так, «в старшие классы без задержек перешло 106, 36-ти была назначена переэкзаменовка, 32 оставлены в тех же классах и 3 вовсе уволены по малоуспешности, всех же с препятствиями

¹⁰ От наших корреспондентов. Нам пишут: из Умани. *Киевское слово*. 1887. 20 августа. № 182. С. 3.

¹¹ От наших корреспондентов. *Киевское слово*. 1987. 29 октября. № 229. С. 3.

¹² Ibidem.

¹³ От наших корреспондентов. *Киевское слово*. 1987. 29 октября. № 229. С. 3.

оказывается 71»¹⁴. Як видно, відсоток невстигаючих учнів складав 66,98, майже 67%. Це було чимало. А між тим, в училищі працювало три репетитори, обов'язком яких була робота з невстигаючими учнями. «Поэтому иные из духовенства обвиняют репетиторов в неаккуратном исполнении своей службы – репетирования, другие винят учителей училища, которые будто-бы нарочно гнетут учеников, очень требовательны к ученикам и нарочно ставят неудовлетворительные отметки, чтобы плохими успехами учеников показать всю негодность службы репетиторов и взять в свои руки репетирование учеников и соединенное с ним содержание»¹⁵. Та, як зазначав автор кореспонденції, справа була не в репетиторах. Вони виконували свої обов'язки: з учнями, які отримали незадовільні оцінки, репетитори у той самий день проходили навчальний матеріал і допомагали їм підготуватись до наступного уроку. Неправдоподібним було і звинувачення вчителів «в какой-то мести». Адже вони отримували пристойну казенну платню і «скорбят не о прибавке, отнятой у них духовенством, а о том, что при всех усилиях своих, они не могут исправлять ленивых учеников»¹⁶. На думку учителів, причина такої неуспішності учнів спричинялась тим, що при училищі не було гуртожитку. Єпархіальне начальство декілька разів пропонувало окружному духовенству відшукати кошти на влаштування гуртожитку, але духовенство відмовлялося через відсутність грошей. А їх можна було зібрати у той самий спосіб, що і на будівництво корпусу училища: продовжити подесятинний збір коштів від кожного церковного кліру.

Тема репетиторства в Уманському духовному училищі, як один із засобів підвищення рівня успішності учнів, висвітлювалась в газеті «Киевское слово» й у 1895 р. Упродовж 17-24 вересня 1895 р. була проведена ревізія Уманського духовного училища, у процесі якої виявилася серйозна проблема училища: «...ученики из классов выходят неподготовленными к самостоятельным занятиям и нуждаются в сторонней помощи...»¹⁷. Для ліквідації цієї проблеми і були відкриті посади репетиторів, на які призначено студентів Київської духовної семінарії. Репетитори проводили заняття з невстигаючими учнями, але так як таких було багато, то і репетиторство виглядало неефективним. З дня в день чимало учнів отримували незадовільні оцінки і через це «остаются без обеда». Це їх сердило та посилювало негативне ставлення до навчання.

Ще однією причиною слабкої підготовки учнів до самостійних занять називалася «обширность программ учебных предметов и быстрота преподавания. Каждый преподаватель дорожит представленным ему временем и, желая пройти полный курс своего предмета, задает массу работы ученикам на дом. Уловить и запомнить быстро преподаваемое может только имеющий сильную память, а слабые ученики почти ничего не усвоят из задаваемых уроков в классе и дома сами не в состоянии их усвоить, надеясь на помощь репетиторов»¹⁸. А останні не можуть надати допомогу великій кількості учнів. Ось так і представлялась проблема низької успішності як замкнуте коло.

Інформацію про функціонування Уманського духовного училища містили

¹⁴ Из Умани. *Киевское слово*. 1890. 17 октября. № 1080. С. 4.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Умань (Духовное училище). *Киевское слово*. 1895. 2 октября. № 2774. С. 3.

¹⁸ Умань. (Духовное училище). *Киевское слово*. 1895. 2 октября. № 2774. С. 3.

повідомлення губернської преси про окружні з'їзди духовенства. Основним питанням їх порядку денного було затвердження кошторису прибутків і витрат на рік, а також вирішення навчальних училищних питань. «Киевское слово» від 23 жовтня 1899 р. повідомляло про засідання з'їзду депутатів від духовенства Уманського училищного округу, яке відбулося в Умані 12 жовтня. На відміну від попередніх з'їздів, які дещо обмежували фінансування училища, цей з'їзд «показал, как нужно заботится о своем родном рассаднике образования. А именно: правление училища составило смету на сумму 13 570 руб., а когда пришлось удовлетворять разные требования, то помимо того ... расходы превысили смету, составил 13 590 руб., – беспримерное явление почти с самого ведения окружных съездов!»¹⁹. Додаткові кошти були виділені на підвищення платні учителям і службовцям училища. Ще одним важливим для Уманського духовного училища питанням було затвердження проекту про відкриття при училищі попечительства про бідних вихованців, якому пропонувалась назва «Іоанікіївське» в пам'ять близького ювілею київського митрополита Іоанкія (1891-1900 рр.) та з нагоди 70-літнього існування Уманського духовного училища (офіційно відкрите 4 листопада 1823 р.).

Наступний з'їзд окружного духовенства, як писало «Киевское слово» за 23 жовтня 1900 р., проходив в Умані 11-13 жовтня. Він затвердив кошторис на 1901 рік, який був меншим укладеного правлінням Уманського духовного училища. Окремим питанням на з'їзді вирішувалось збільшення заробітної плати учителю російської мови у старших класах. Окремою постановою з'їзду до 120 руб. підвищена заробітна плата діловоду училища, який до 1898 р. отримував 60 руб. на рік. Але додаткових 60 руб. названо «журавлем у небі» з огляду на те, що вони не були закладені у кошторисі. Пояснювалось, що при духовному училищі є охочі складала іспит на звання учителя, який був безкоштовним. І з'їзд 1900 р. постановив, щоб за іспит платили 5 руб., а зібрані таким чином кошти виділяти на збільшення платні діловоду. Але у разі відсутності плати за іспит доплати діловоду не буде.

Та чи не найважливішим на з'їзді окружного духовенства 1900 р. було горезвісне питання про репетиторів. Воно набуло гостроти у зв'язку з тим, що «в настоящем году почти все уманское училище провалилось при приеме в семинарию. Когда стало об этом известно в уезде, то у духовенства возникло озлобление против училища и были толки о том, чтобы и совсем закрыть училище, да все это утихло и разрешилось на репетиторах»²⁰. Репетиторів з числа студентів Київської духовної семінарії, як і раніше, в училищі було троє і займалися вони з невстигаючими учнями 1-3 класів. Щоденно з 16 до 19-ї години репетитори збирали учнів у класах і допомагали їм в підготовці до уроків. Наскільки це було ефективно правління училища не знало. Репетиторів звинуватили у недостатній підготовці учнів, що виявилось при вступі випускників училища до семінарії. Але, – писало «Киевское слово», – репетитори були не винуваті. «Известно, что уманские ученики, при приеме написали плохо сочинение по русскому языку, а написали плохо потому, что мало упражнялись в течении года в подобных занятиях, т.е. в написании самостоятельных сочинений. Вся причина в перемене учителей по русскому языку»²¹. З початку навчального року цей навчальний предмет викладав інший вчитель, а учитель російської мови був призначений в

¹⁹ Умань (Окружной съезд духовенства). *Киевское слово*. 1899. 23 октября. № 4235. С. 3.

²⁰ Г. Умань, киевск. губ. Корреспонденция «Киевского слова». *Киевское слово*. 1900. 23 октября. № 4596. С. 3.

²¹ Г. Умань, киевск. губ. Корреспонденция «Киевского слова». *Киевское слово*. 1900. 23 октября. № 4596. С. 3.

училище тільки у лютому місяці, а відтак, часу для підготовки учнів випускного класу до написання твору було замало.

Ще про один зїзд депутатів від духовенства Уманського училищного округу писало «Киевское слово» 22 жовтня 1903 р. Він розпочався в Умані 9 жовтня 1903 р. і був відмітний тим, «что никто не хотел быть председателем на нем, – честь эту предлагали многим заслуженным священникам и при том бывшим уже председателями на прежних подобных съездах, но они почему-то поотказывались и потому председателем избрали местного наблюдателя школы»²². Таку ситуацію з виборами голови зїзду, ймовірно, спроектував його порядок денний. Серед інших питань, «спорным вопросом, вызвавшим продолжительные дебаты, был вопрос о назначении квартирного пособия всем лицам училищной корпорации, как неимеющих квартир при училище, так и пользующихся таковыми»²³.

Після бурхливого обговорення ухвалили рішення про виділення усім квартирних коштів. А священику училищної церкви була підвищена платня з 300 до 400 руб., хоч кошторисом передбачалося підвищення до 360 руб. Ще однією витратною справою, вирішеною зїздом, було виділення 500 руб. смотрителю Уманського духовного училища, кандидату богослов'я, Івану Михайловичу Померанцеву (1888-1909 рр.), якому тоді виповнювався 25-річний ювілей служби у духовному відомстві. Таке витрачання коштів зїздом духовенства, з першого погляду, було виправданим турботою про духовне училище. Але частина духовенства була невдоволеною тим, що і на квартирну платню, і на подарунок смотрителю училища витрачались не єпархіальні кошти, а зібрані з духовенства гроші на фінансування Уманського духовного училища.

Таким чином, у політичних і літературних газетах Київської губернії «Заря» (1880-1886 рр.) та «Киевское слово» (кінець 1886 – 1905 р.) виявлено десять публікацій про Уманське духовне училище останньої чверті XIX – початку XX ст. Вони є важливою складовою частиною джерельної бази для написання повної історії цього навчального закладу з огляду на те, що містять інформацію, яка відсутня в офіційних звітах про діяльність училища, і що у них зафіксована тодішня оцінка стану справ у закладі освіти, яка більше ніде не публікувалась.

Систематизовані та проаналізовані газетні публікації про Уманське духовне училище стосувалися двох тем. Перша – це інформація про ревізії училища керівництвом Київської духовної семінарії, якій воно підпорядковувалось, а у зв'язку з цим – про виявлені недоліки діяльності училищної корпорації та про відповіді на висловлені критичні зауваження. Так, в інформації про ревізію 1885 р. йшлося про зловживання будівельної комісії училища та про невисокий рівень знань учнів, а ревізія 1895 р. виявила таку серйозну проблему – учні не підготовлені до самостійного навчання. І у тих самих публікаціях називались причини недоліків чи наводились аргументи для спростування звинувачень ревізії. Другою темою публікацій про училище була інформація про зїзди депутатів духовенства Уманського училищного округу, на яких вирішувались найважливіші питання функціонування Уманського духовного училища. Перш за все було ухвалення рішень про фінансування училища. І хоч окружні зїзди завжди задовольняли річні кошториси прибутків і витрат та інші фінансові запити училищного керівництва, все ж на зїздах 1900 і 1903 років окружне

²² Г. Умань. *Киевское слово*. 1903. 22 октября. № 5675. С. 4.

²³ Ibidem.

духовенство неоднозначно оцінювало витрачання коштів училищною корпорацією. І питанням, що піднімалося в усіх газетних публікаціях про училище у зазначений проміжок часу, була проблема доцільності/недоцільності утримання посад репетиторів.

Як видно з публікацій про Уманське губернське училище губернських газет «Заря» та «Киевское слово», з'їзд духовенства училищного округу 1886 р. констатував зниження рівня знань учнів з причини переповнення училища та недостатньої кількості репетиторів. Відповіддю скептикам щодо ефективності репетиторства була розробка правлінням училища та затвердження керівництвом семінарії правил для репетиторів. З'їзд 1887 р. знову визнав низьким рівень знань учнів, але причиною цьому учителі назвали переповненість училища. Питання про репетиторів обговорював і з'їзд духовенства 1890 р., оскільки успішність учнів підвищити не вдавалося. На наступних щорічних з'їздах питання роботи репетиторів викликали як шквал критики, так і мало захисників. Але особливої гостроти воно набрало на з'їзді 1900 р. Причиною було те, що випускники не показали достатніх знань для вступу до Київської духовної семінарії. Але «Киевское слово» захищало репетиторів і причиною провалу назвало ситуацію з учителем російської мови в училищі.

Отже, як свідчать наведені у статті публікації про Уманське духовне училище, шпальти губернських газет були місцем для гострих і критичних матеріалів, які не містили офіційні звіти про функціонування навчального закладу. Згодом, метою таких публікацій у газетах, що мали широке розповсюдження, було намагання вирішення проблемних питань шляхом широкого обговорення та привернення до них громадськості.

Olena Maksymchuk

Uman Theological School of the end of XIX - early XX century through the Prism of Newly Discovered Sources

Abstract: The article analyzes the publications about the Uman Theological Seminary discovered in the Kyiv provincial newspapers Zorya (1880-1886) and Kyivske Slovo (late 1886-1905). It was found that the publications concerned two blocks of issues: the results of the audit of the school by the Kyiv Theological Seminary, to which it was subordinated, which criticized the school administration, and hot issues discussed at the annual congresses of clergy of Uman school district. It is shown that the most painful problems in the activities of the Uman Theological College of the last quarter of the XIX – early XX century were the level of knowledge of students and the effectiveness of tutors. Newspaper reports did not smooth over the urgency of these issues, suggesting attempts to involve even more stakeholders and the general public in the press through the proliferation of the press.

The publications of the Kyiv provincial press identified and cited in the article expand the veil of official information on the functioning of the Uman Theological Seminary and, in general, complement the historiography of the educational activities of the Orthodox clergy.

The publications in the article about the Uman Theological Seminary indicate that the columns of the provincial newspapers were a place for sharp and critical materials that did not contain official reports on the functioning of the educational institution. The purpose of such

publications in widely distributed newspapers was to try to resolve problematic issues by discussing them widely and involving the public.

Keywords: Uman Theological Seminary, press of Kyiv province, school districts, congresses of clergy of school districts, Uman